

TARPTAUTINĖ KAZIMIERO BŪGOS KONFERENCIJA „BALTŲ KALBOTYRA: LYGINAMOSIOS PERSPEKTYVOS“

2022 m. rugsėjo 22–24 d. Vilniaus universitete vyko Baltijos kalbų ir kultūrų instituto Baltistikos katedros organizuota tarptautinė konferencija, skirta Kazimierui Būgai – „Baltų kalbotyra: lyginamosios perspektyvos“¹. Tai ES

SF finansuojamo projekto „Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas“ (Nr. 09.3.1-ESFA-V-709-01-0002) dalis. Plati konferencijos tematika sukviėtė 26 tyrėjus iš

¹ Konferencijos organizacinis komitetas: Vytautas Rinkevičius, Daiva Sinkevi-

čiūtė, Miguel Villanueva Svensson, Severija Marija Banaitytė.

Lietuvos ir kitų baltistikos centrų Europoje, kurie skaitė pranešimus lietuvių, latvių ir anglų kalbomis.²

Pirmąją konferencijos dieną gvil-dentos indoeuropeistikos, žodžių da-rybos, kognityvinės lingvistikos ir se-nosios raštijos temos. Mokslinį renginį pradėjęs Eugenius Hillas (Kelnas/Ber-lynas) pranešime „Repeating responses in morphological change: the case of Lithuanian compound verbs“ kalbėjo apie inovacijas gramatikoje ir kaip jos plinta tarp kalbėtojų. Tyrėjas aptarė to-kius lietuvių tarmėse fiksuotus atvejus kaip *Ar pri-valgei?* – *Pri!*, jų paplitimą bei kilmę. Taip pat akcentavo klausimo informaciją pakartojančio atsakymo lemiamą vaidmenį morfologinių pasikei-timų įsitvirtinimui.

Toliau Miguelis Villanueva Svenssonas (Vilnius) kalbėjo apie baltų cirkumfleksinės metatonijos kil-mę. Pranešime „The origin of Baltic circumflex metatony“ jis pristatė idėją, kad cirkumfleksinę metatoniją ir kom-pensacinį balsio pailgėjimą sukėlė kirčio netekusio balsio *a* iškritimas junginyje **-əj-* (< **-ij-*), pvz., **gerijias* > **gerājias* > **gārājias* > **gėrijas* > **gėrijis* > **gėris* (Lith. *gėris*) ir **bėgijias* > **bėgājias* > **bėgājias* > **bėgijias* > **bėgijis* > **bėgis* (Lith. *bėgis*).

Pirmoji sekcija buvo užbaigta Yoko Yamazaki iš Stokholmo. Pranešime

² Visų pranešimų tezės prieinamos in-ternete: <https://www.flf.vu.lt/naujienos/bendros-naujienos/tarptautine-kazimiero-bugos-konferencija-baltu-kalbotyra-lygi-namosios-perspektyvos>.

„The Baltic verbal endings – what hap-pened to them while traveling from the IE homeland?“ tyrėja pristatė vykdomą projektą „The traveling voices – The diachronic development of the voice system in Baltic, Slavic, and Germanic branches from a migrational perspec-tive“, kuriame bandoma rekonstruoti germanų ir baltų-slavų veikiamosios ir neveikiamosios rūšies formų galūnių raidą bei palyginti ją su šias kalbas var-tojusiu žmonių migracijos keliais.

Indoeuropeistinę konferencijos dalį užbaigė Simonas Friesas (Kelnas/Ber-lynas) pranešimu „Was there a loss of word-final nasals in Proto-East-Baltic? On the common phonological prehisto-ry of some morphological formations in Lithuanian and Latvian“. Tyrėjas, paly-ginęs rytų baltų kalbų duomenis ir kitų mokslininkų atradimus, grindė mintį, kad rytų baltų kalboms buvo būdingas reguliarus žodžių galo nosinių priebal-sių praradimas, kai žodį sudarė daugiau kaip du skiemenys.

Bonifacas Stundžia ir Lina In-čiuraitė-Noreikienė (Vilnius) pran-ešime „Competition between hybrid derivatives and borrowings“ pristatė keturis išskirtus konkurencinius hibri-dinių vedinių modelius: 1) kai konku-ruoja hibridiniai priesagų vediniai, kaip *boikotuo-toj-as*, *-a* (← *boikotuo-ti*) ir *boikot-inink-as*, *-ė* (← *boikot-as*); 2) kai konkuruoja hibridiniai priesagų vediniai ir materialūs skoliniai *automobil-inink-as* ir *automobil-ist-as* (← *automobil-is*), *akrobat-inink-as*, *-ė* (← *akrobat-ik-a*)

ir *akrobat-as*, *-ė*; 3) kai konkurencija vyksta tarp dviejų skirtingų materialijų skolinių *fonet-ist-as*, *-ė* ir *fonetik-as*, *-ė* (\leftarrow *fonetika-a*); 4) mišrus modelis. Taip pat pridūrė, kad yra atvejų, kai konkurencijos gali ir nebūti. Ištyrę modelių produktyvumą nustatė, kad produktyviausias 2 modelis, mažiau produktyvus 1, o 3 ir 4 modeliai nėra produktyvūs. Produktyvesnis tas modelis, kai abu vediniai priklauso tai pačiai kategorijai kaip *fleit-inink-as*, *-ė* ir *fleit-ist-as*, *-ė* (\leftarrow *fleita*).

Eglė Žilinskaitė-Šinkūnienė (Vilnius) pranešime „*pret* ar *no*? Latvių kalbos prielinksnių pasirinkimo motyvacija“ siekė nustatyti, kokiuose kontekstuose su leksemomis *sargāties* ‘saugotis’, *aizsargāt* ‘apsaugoti’, *pasargāt* ‘saugoti’, *alerģija* ‘alergija’ yra pasirenkami prielinksniai *no* ‘nuo, iš’ ir *pret* ‘prieš’. Remdamasi Subalansuoto latvių kalbos tekstyno duomenimis teigė, kad (*pa-*)*sargāt* yra gerokai dažniau vartojamas su *no*, bet *aizsargāt* atveju pastebima daug gretiminės vartosenos (atitinkamai su *no* ~25 tūkst., su *pret* – ~18 tūkst. atvejų). Išanalizavus gretiminės vartosenos kontekstus matyti, kad *pret* pasirenkamas tada, kai fonas suvokiamas neigiamai, yra agresyvesnis.

Konferencijoje nemaža dalis pranešimų buvo senosios raštijos tematika. Stokholmo ir Latvijos universiteto profesorius Pēteris Vanags aptarė keturių latviškų leksemų – *gaspaža*, *madāma*, *dāma* ir *kundze* – vartoseną. Pranešime „The change of honorific female

designations in Latvian in the second half of the 19th century“ tyrėjas kalbėjo, kad seniausiuose rašytiniuose šaltiniuose užtinkamas tik vienas jų – *gaspaža*, bet kiti pavadinimai yra vėlesni. Nors XIX a. leidiniuose fiksuojamos visos tirtos leksemos, o *kundze* ir *dāma* latvių periodikoje aktyviau pasirodo tik nuo XIX a. 7 deš., amžiaus pabaigoje būtent šios dvi ir įsivyrėja, išstumdamos kitus apibūdinimus. Leksema *madāma* taip pat vartota, tačiau XIX a. pabaigoje daugiau menkinamąja reikšme.

Jolanta Gelumbeckaitė (Frankfurtas) pranešime „XVI amžiaus lietuvių postilių laiko mašina“ pristatė naują vykdomą projektą *The Postil Time Machine* (*PosTiMe*, 2021–2025). Jo tikslas yra atskleisti lietuviškų liuteronų postilių – vad. Wolfenbüttelio postilės (1573/1574) ir Jono Bretkūno postilės (1591) – intratekstinius ir intertekstinius ryšius, postilių santykį su lotyniškais bei vokiškais vertimo šaltiniais. Tai genetinis ir istorinis lingvistinis lietuviškų tekstų tyrimas bei jų pateikimas skaitmeniniu formatu.

Lidija Leikuma (Ryga) pranešime „Senākie latgaliešu teksti rokrakstā“ nagrinėjo senuosius rankraštinius dokumentus latgalietišškai, šiuo metu saugomus Lietuvos valstybės istorijos archyve. Tai teisės aktai, skundai dėl dvaro žemių ribų (~1688 m.) ir žirgo vagystės (~1692 m.). Nors abu buvo atrasti 1907 m. ir jų perrašai publikuoti, tyrėja ypač akcentavo svarbą analizuoti originalus, nurodydama perrašų riktus.

Ernesta Kazakėnaitė (Vilnius) aptarė „Leksinius keitimus Georgo Mancelio 1643 m. Siracido knygos vertime“. Pirmasis šios knygos vertimas pasirodė 1631 m., tačiau ne ilgai trukus Manceliją išleido antrą kartą (1643). Sugretinus abu leidimus matyti, kad knyga buvo redaguojama, tačiau daugiausia – rašyba ir morfologija, o leksiniai keitimai sudaro vieną mažiausių keitimų grupių. Iš viso jų užfiksuota 20, be to, pusę galima laikyti klaidų taisymais arba naujomis galimomis korektūros klaidomis.

Pirmąją konferencijos dieną užbaigė Gina Kavaliūnaitė (Vilnius). Ji svarstė – „Jonas Bretkūnas: įkvėptas ar filologinio tikslumo siekęs vertėjas?“ Remdamasi biblijos vertimo technika – dinaminio ir funkcinio ekvivalento (Eugen Nida), įkvėpti ir filologiniai vertimai (Werner Schwarz) – aptarė Bretkūno vertimo būdą. Pasak tyrėjos, analizuojant pavyzdžius matyti ne tik aiškus sekimas Liuterio tekstu, bet ir pagarba lietuviškų vertimų tradicijai. Vis dėlto Bretkūnas į vertimą žiūrėjo labai kūrybiškai, todėl jo laikyti filologiniu negalima, tiksliau manyti, kad tai – įkvėptas vertimas.

Antroji konferencijos diena prasidėjo nuo onomastikos sekcijos. Sanda Rapa (Ryga) bendrai aptarė gausų Latvijos oikonimų sluoksnį, galimas jo atsiradimo priežastis bei tendencijas. Pranešime „Latvijas mājvārdu ainava“ tyrėja pabrėžė, kad šiuo metu sodyboms duodami vardai tapo vienu pagrindinių nacionalinio identiteto rodiklių, o isto-

rijos verpetuose jie buvo tiek valdžios kontrolės įrankis, tiek rodė priklausymą ar, priešingai, atsiskyrimą nuo kažko, tiek tapę šeimos gerovės ir tautinės tapatybės simboliu.

Renatė Siliņa-Piņķė (Ryga) kalbėjo apie Latvijoje egzistavusios dvikalbystės – latvių ir vokiečių – atspindžius toponimijoje. Savo pranešime „Vėsturiskā divvalodība Latvijas toponīmijā. Tipoloģisks skatījums“ ji pristatė pirmajame vokiečių-latvių žodyne *Lettus* (1638) randamas vietovardžių poras (vokiečių ir latvių atitikmenis) ir jų tipologinę analizę.

Birutė Jasiūnaitė (Vilnius) aptarė „Žaltvykščių pavadinimus tarmėse ir tautosakoje“. Iš viso jų LKŽ ir tautosakos tekstų duomenimis suskaičiuojama apie pusketvirtos dešimties (pvz., *žiburėlis*, *žvakelė*, *švieselė*). Daugiausia tarmėse pasidaroma priesaginių vedinių (*žiburinīs*, *šviesulys*), o sudurtiniai žaltvykslės pavadinimai dažniausiai atitinka modelį *veiksmazodis + daiktavardis* (*klystžvakė*, *paklydžiburys*). Tyrėja svarstė ir apie neskaidrią paties žodžio *žaltvykslė* darybą ir padarė išvadą, kad paprasčiausia būtų manyti, jog tai yra priesagos *-lė* vedinys iš *žaltviska*.

Laimutė Balodė ir Santa Briedė (Ryga) skyrė dėmesio aktualiems toponiminių žodynų teorijos ir praktikos klausimams. Pranešime „Lietuvių ir latvių vietovardžių žodynai tarptautiniame kontekste“ tyrėjos lygino *Lietuvos vietovardžių žodyną* (LVŽ) su latvių *Latvijas vietvārdu vārdnīca* (Lvv). Jų tei-

gimu, vienas didesnių skirtumų – Lvv yra tezaurus (teikiami visi vietovardžiai), o LVŽ įtraukiami tik dabartiniai vietovardžiai, taip pat Lvv yra tik iš dalies norminamasis ir jame gerokai dažniau teikiamas palyginimas su kitomis kalbomis nei LVŽ. Šiuos du žodynus autorės gretino ir su Estijos, Suomijos, Švedijos, Norvegijos, Danijos naujausiais vietovardžių žodynais bei padarė išvadą, kad LVŽ ir Lvv nuo jų skiriasi tuo, kad yra moksliniai, daugiatomiai, tezaurinio tipo žodynai, o minėtų šalių analizuoti darbai daugiausia vienetiniai ir skirti plačiam skaitytojų ratui.

Edmundas Trumpa (Ryga) pranešime „Galimos senųjų baltų kalbų ypatybės lietuvių ir latvių tarmėse, jų kaitos būdai ir kryptys“ nagrinėjo atvejus, kai abipus dabartinės baltų kalbų sienos galima konstatuoti senųjų baltų kalbų ypatybių atspindžius. Tyrėjo teigimu, tik retais atvejais senojo baltizmo paplitimas atliepia istorinių žemių ribas, tačiau daugiau fiksuojama ypatybių, būdingų ne tik siena padalintai senajai kalbai, bet ir artimesniems istoriniams arealams, kuriuos sieja stiprūs kontaktai ir bendros izoglosos. Be to, dalis ypatybių vėliau yra migravusi rytų–vakarų kryptimi ir tai liudija stiprią senųjų kalbų tarpusavio sąveiką valstybiškai jau padalintuose baltų plotuose.

Vytautas Rinkevičius (Vilnius) pranešime „F. W. Haacko žodyno prozodija“ nagrinėjo lietuviškų žodžių prozodinių ypatybių žymėjimą. Prozodinės informacijos dvikalbiame žodyne teikia

akcentiniai diakritikai, balsių kiekybės atspindžiai rašyboje, geminatos, taip pat diakritikai, prirašyti ranka viename iš žodyno egzempliorių, saugomų Vilniaus universiteto bibliotekoje. Tokių tyrėjas suskaičiavo kiek daugiau nei 150 atvejų, o daugiausia dėmesio skyrė tiems, kurie kirčiuojami kitaip nei būtų laukiama, pvz., *Áfilaitis, Ápkalbas, Ángis, Ápacía, galandú*.

Mindaugas Šinkūnas (Vilnius) aptarė „Biblijos citatas Baltramiejaus Vileto *Enchiridione* (1579) ir jų ryšius su ankstesniais vertimais“ (iš viso *Enchiridione* cituojamos 93 Biblijos eilutės). Tyrėjas nustatė, kad šiek tiek pakeisdamas, bet „Tėve mūsų“ (Mt 6,9–13), Eucharistijos įsteigimo aprašymą (1 Kor 11,23–25), žegnonę (Mt 28,19) ir išganymo sąlygas (Mk 16,16) Vilentas perrašė iš 1570 m. Mažvydo giesmyno, o ištrauką apie Kristaus meilę vaikams (Mk 10,13–16) perėmė iš Mažvydo *Formos krikštymo* (1559). Tačiau yra ir tokių eilučių, kurių Vilentas nenurašė iš ankstesnių (pvz., Lk 10,7, Tit 3,5–7), tad jas turėjo versti pats arba nurašyti nuo ankstesnių mums nežinomų šaltinių.

Birutė Kabašinskaitė (Vilnius) pranešime „Kelių įvardžių acc. pl. m. formos reformatų raštijoje XVI–XIX a.“ analizavo *tus / tuos, kurius / kuriuos, anus / anuos* vartosenos atvejus, daugiausia dėmesio skirdama trumposioms formoms. Jas reformatų raštuose tyrėja aiškina kaip savotiškus skolinius iš Mažosios Lietuvos tekstų, laikydama

tai savita Kėdainių rašto kalbos varianto reformatų atšakos norma, perimta ir XIX a. kalvinistų raštijos.

Priešpaskutiniame konferencijos pranešime Giedrė Junčytė (Vilnius) aptarė „Bendrašaknių sangrąžinių ir *n/st* veiksmožodžių dažnumą ir semantiką“, tokias dar K. Būgos aprašytas triadas kaip *linkti, linksta : lenkti : lenktis*. Pranešime tyrėja nagrinėjo 93-jų triadų analizės rezultatus, paremtus jų vartosenos tekstyne tyrimu, ir padarė išvadą – nors K. Būgos minimas žymiklio *si* plitimas gali būti siejamas su itin nevienodu žymiklio *n/st* ir sangrąžos produktyvumu bei vartotojų polinkiu rinktis morfologiškai skaidresnės sandaros veiksmožodį, kalbant apie vartojimo dažnumą pirmiausia reikia atsižvelgti į žymiklio funkciją ir semantinius veiksnius. Taigi detalesnė konkordansų analizė rodo, kad jie paprastai vartojami skirtingomis reikšmėmis ir skirtingose konstrukcijose.

Jurgis Pakerys, Virginijus Dadurkevičius ir Agnė Navickaitė-Kli-

šauskienė (Vilnius) pristatė savo naują projektą *Lietuvių kalbos priesaginių daiktavardžių darybinis produktyvumas Jungtinio tekstyno duomenimis* (2022–2024). Pranešime „Žodžių darybos tyrimai tekstuose: lemavimo klausimai“ jie aptarė automatinio lemavimo įrankių vaidmenį tiriant žodžių darybą didelės apimties tekstuose bei palygino Vytauto Zinkevičiaus *Lemuoklio* ir Virginijaus Dadurkevičiaus *Hunspell* įrankių ypatumus. Pristatydami jų lemų atpažinimo rodiklius nurodė ir patobulinimo galimybę, kaip, pavyzdžiui, praplečiant įrankio žodyną, kad būtų atpažįstami tokie žodžiai kaip *drapalintojas, gūglinti*, arba galimybę skirti homografus (formos *rašytojų* dažnį gauna dvi lemos: *rašytojas* ir *rašytoja*).

Trečiąją mokslinės konferencijos dieną buvo vykstama į Kazimiero Būgos gimtinę ir jos apylinkes.

Ernesta KAZAKĖNAITĖ
[ernesta.kazakenaite@flf.vu.lt]